

Terug naar Gorkum

Piet Smiesing (pk.smiesing@tiscali.nl)

Oudere pijpenverzamelaars, die lichamelijk niet meer zo fit zijn om nog te spitten in de grond, denken nog vaak terug aan de tijden dat ze nog wel actief waren in het graven en zoeken naar pijpen. Zo mag ik graag terugzien naar de periode van 1982 tot en met 1990, toen ik met Hans Brinkerink een dozijn bezoeken bracht aan de pijpenstad Gorkum om hier lokale producten te vergaren.

Twee van die bezoeken voerden ons in de kelder vol pijpenstort van het gesloopte huis van o.a. de Pijpenmaker Jan Jansz. Blij. Dat dit één van de hoogtepunten was, las u al in PKN nr. 124.

Toch wil ik even de aandacht vestigen op een bijzondere vondst in deze kelder van een benen messenheft.(1)

De lengte van dit kunstzinnig bewerkte stukje been is acht en halve centimeter. Het is getordeerd en eenvoudig versierd met een groef. Naar het uiteinde wordt het wat breder en eindigt in een fraai mannenkopje met pagekapsel.

Verleidelijk is de gedachte, dat dit fraaie heftje ooit zou hebben vastgezetten aan een mesje, waarmee Jan Jansz. Blij van 1684 tot 1724, zijn pijpen fatsoeneerde.

Tweemaal bezochten we de locatie Walstraat / Bagijnehof, op een steenworp afstand van de molen "Nooit volmaakt". Het verslag van de vondsten vond al zijn neerslag in "Tabakspijpennijverheid in Gorinchem" en het in het stukje over Frederik Valke.

Maar de meeste bezoeken brachten we aan de aarden stadswal bij de Krabsteeg. Bij ons eerste bezoek beperkten we ons nog tot de bovenlaag, waar vooral zeventiende-eeuws pijpenmateriaal gevonden werd. Bij latere expedities staken we onze rieken in de grond van het vlakke gedeelte onderaan de wal, waar ook bagger was gedeponeed uit de Schuttersgracht.

We kregen hier al gauw bezoek van de plaatselijk prinsemarij, die informeerden naar de bedoeling van onze graafactiviteiten. Enthousiast

toonden we onze opgegraven schatten en vertelden over het doel van ons onderzoek. Dit had tot resultaat dat we mochten doorgraven, mits we onze kuilen weer toedekten.

Toen kon dit nog, sinds de Monumentenwet van 1988, die 1 januari 1989 van kracht werd, is dit niet meer mogelijk. De wet bepaalt sindsdien dat het niet is toegestaan om op eigen initiatief een opgraving te beginnen.

Een groter probleem vormde de begroeiing van groot hoefblad, een plant, met grote rabarberachtige stengels en bladen, die met wortelstokken hardnekkig in de grond is verankerd.

Opmerkelijk is dat in de bovenlaag vooral 17^e eeuwse pijpenkoppen werden aangetroffen en in diepere lagen, jonger materiaal. Dat duidt mogelijk op secundaire stort, die waarschijnlijk eind 18^e eeuw werd aangebracht. De anders zo witte pijpenkoppen hadden vaak een oranjerode tint, een mogelijk bewijs dat het materiaal uit brandkuilen afkomstig is. Na deze graaf- en zoekacties in Gorkum, kan ik dan ook terugzien op een behoorlijke collectie producten van Gorkums makelij. Een aantal pijpenvondsten is zeker de moeite waard om ze nog eens onder de loep te nemen.

Reuzenpijp

Eén pijpenvondst is toch wel heel bijzonder. Zo vond ik aan de stadswal, een 6 cm lang brok steel van uitzonderlijke dikte. De dikte loopt van 17,5 mm op naar een omvang van 18,3 mm! Het rookkanaal heeft een 'boring' van 3,3 tot 3,8 mm.(2)

De versiering bestaat uit een patroon ruiten waarin een lelie is opgesloten, afgewisseld met een lege ruit waarin een stip. Bij één breukvlak is nog net, in een kader van grove arcering, een grote ruit zichtbaar, die is opgevuld met kleinere ruiten, gevuld met lelies. De ruitpatronen worden gescheiden door dwarsbanden van een fijne tot zeer grove radering. Het onversierde steelgedeelte vertoont geglaasde strepen.

We hebben hier ongetwijfeld te maken met een steeldeel van een zogenoemde reuzenpijp. Reuzenpijpen komen sporadisch voor en waren tot heden uit Gorkum nog niet bekend. Gezien de versieringsmotieven kunnen we dit stuk dateren in de tweede helft

van de 17^e eeuw.

Uit de stadswal kwam ook een slordige pijpenkop, uit het derde kwart van de 17^e eeuw, met het merk ongekroonde DS. De pijp lijkt wat te zacht gebakken en vertoont een kleine glazuurspat.

Dit merk behoorde waarschijnlijk toe aan de Gorkumse pijpenmaker Dirk Swittingh, van wie uit 1662 en 1669 gegevens bekend zijn. Tot nu toe kon aan deze pijpenmaker nog geen pijpenmakersmerk worden toegewezen.

Aanvulling 18^e eeuwse merken

Uit een gemengde stort, van o.a. Jan van Wouw, die van 1774 – 1792 als pijpenmaker werkzaam was, vond ik een variant van het merk de gekroonde N. Op de ongebruikte kop vinden we zijn initialen IVW, niet onder de kroon, maar erboven.(3)

Bovendien vond ik hier een berookte pijpenkop met links de gekroonde vis met daarboven MVB. Dit zijn de initialen van Matthijs van Bommel, die in 1811 staat vermeld als "fabriqueur de pipes". Hij overleed in 1839.(4)

Een ander goed gerookte pijpenkop vertoont links het wapen van Arkel, met de initialen SGH van Sijmen Groenhouter, die vanaf 1784 als pijpenmaker werkzaam was.(5) Een bewijs dat deze pijpenmaker inderdaad dit merk zette, zoals bij de inventarisatie in 1819 werd opgegeven.

Uit de stadswal kwam vervolgens een pijpenkop met afgebroken spoor, waarop een gekroonde pauw is te zien met uitgespreide staart, in lauwertakken.(6) Daarboven vinden we de initialen IWS van Jan Wouters. Jan of Johannes Wouters werkte van 1755 tot 1792.

Van dezelfde locatie kwam een pijpenkop met op linkerzijde een koorddanser en op de rechterzijde een pijproker op een stoel.(7a,b) Onder de koorddanser zien we de initialen KW.

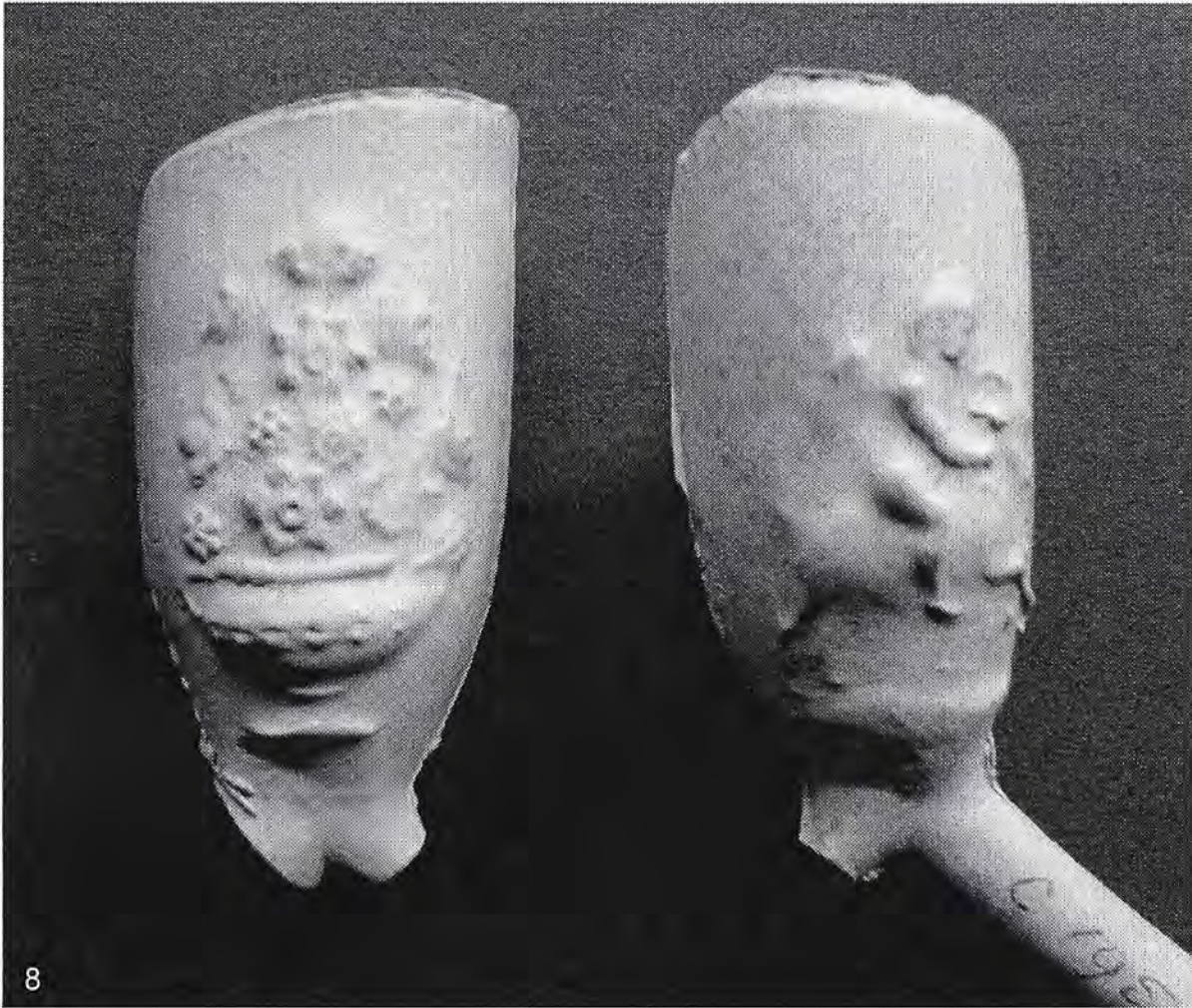
Bekend is een pijp met dezelfde afbeeldingen en de initialen IOH. Deze pijp wordt toegewezen aan de Gorkumse pijpenmaker Jan Ophuyzen de Jonge, werkzaam van 1755 tot 1815.

Volgens mij werden beide pijpen met koorddanser en pijproker in dezelfde periode, eind 18^e eeuw, vervaardigd.

De pijpenmaker Christiaan Wouters, aan wie de initialen KW zijn toegewezen, overlijdt al in het begin van 1755. Zijn in 1734 geboren zoon, Kristiaan Wouters, die van 1785 – 1789 als knecht werkzaam was bij Hendrik Aalbrechts, kan in de Franse tijd (1795 – 1813) ook als zelfstandig pijpenmaker hebben gewerkt. Hij zal in deze onzekere tijd, waarin gilden verboden waren, een deel van het grote oeuvre KW-merken, voor zijn rekening hebben genomen. Zie o.a. de pijpen met de enorme, slordige koppen met de gekroonde 95 met de initialen KW (afbeeldingen op pag. 113 van Tabakspijpenrijverheid in Gorinchem.) Deze zijn m.i. beslist veel later vervaardigd dan 1755!

Tot slot werden op de Kortendijk twee ongebruikte trechtersvormige pijpenkopjes gevonden met op de linkerzijde een versiering van een engel (putto) op een bok en rechts een fraaie bloempot.(8)

De pijpen zijn in het eerste kwart van de 18^e eeuw vervaardigd. Net als de fraaie met leeuwen gesierde pijpjes van Jan Jansz. Blij (1684 – 1727), zijn ook deze koppen niet voorzien van de initialen van de maker.

Literatuur:

- P. von Hout en P. K. Smiesing, Korte pijpen uit Gorinchem, Westerheem jaargang XXXIII, nr. 4, 1989
- J. van der Meulen, J. P. Brinkerink en P. von Hout, Tabakspijpenindustrie in Gorinchem, 1992
- R.O.B., Opgraven en vinden, rechten en plichten in de archeologie, 1991
- Smiesing P. K., De Gorkumse pijpenmaker Fredrik Valke en zijn product, PKN nr. 121, 2008, p. 1996
- J. P. Brinkerink, Uit de collectie van: Hans Brinkerink, PKN nr. 124, 2009, p. 2111
- H. van den Berge, e.a. In Gorkum gebakken, aardewerk, kleipijpen, wandtegels, 2003

Linker en rechter zijde van steengoedpijp. Voor beschrijving zie colofon.

Gorkumse pijpenkop met een bloempot en putti. Zie artikel op pagina 2244